

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ І ЖУРНАЛІСТИКИ

*Хиляк Оксана
Науковий керівник – проф. Грицак Наталія*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА НА ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ДІАЛОГІЧНІЙ ОСНОВІ

Вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти на екзистенціально-діалогічній основі пояснюється необхідністю удосконалення її теоретичних і методичних засад. Зокрема, важливо, що сучасна школа має не тільки ґрунтуватися на об'єктивності і різновекторності наукового знання, але й модернізувати технологію викладання, дати простір особистісним роздумам та екзистенційному вибору людини. Тому філософія екзистенціалізму широко використовується в сучасному літературознавстві як інтерпретаційна основа дослідження конкретних художніх текстів і як теоретико-літературна засада тлумачення буття художнього слова, існування якого розпочинається із зустрічі з читачем. А викладання зарубіжної літератури на екзистенціально-діалогічних принципах, найбільше відповідає ментальності українських здобувачів освіти.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми розкрито в наукових працях таких авторів, як Н. Гоголь [1], Л. Мірошніченко [2], Я. Ружевич [3], Г. Токмань [4-5], Л. Чумак [6], Ф. Штейнбук [7] та ін. Проте указана проблема й досі актуальна, особливо в контексті вивчення життєвого і творчого шляху письменника на екзистенціально-діалогічній основі.

Мета статті – обґрунтувати особливості вивчення життєвого і творчого шляху письменника на екзистенціально-діалогічній основі.

У сучасній старшій школі кожна тема з зарубіжної літератури починається розглядом біографії письменника. Завдання цього розгляду широкі: учні мають познайомитися з рисами особистості та долею митця; зрозуміти особливості його творчого доробку – жанрові, тематичні, ідейні; уявити його стосунки з різними людьми й із суспільством у цілому; дізнатися, чи було гідно поціновано талант за життя. Як пише Г. Токмань, «учні повинні відчувати болі й радощі письменника як людини, захопитися сильними рисами його особистості, зацікавитися творчістю цієї непересічної постаті» [5, с. 103].

Як показує аналіз літератури [2; 4; 5; 7 та ін.], до принципів викладання життєпису письменника на екзистенціально-діалогічній основі слід віднести історизм, фактуальність, психологізм, екзистенційність, естетизм, тобто автор має постати перед нами як історична особа, як конкретна доля, як жива людина, яка мислить та емоційно реагує на світ і своє перебування в ньому, як неповторна особистість, як митець, безсмертя якої у художньому

спадку, залишеному нащадкам. Охарактеризуємо указані принципи вивчення життєвого і творчого шляху письменника на екзистенціально-діалогічній основі.

По-перше, це принцип історизму: письменник зображується як історична особа, яка існувала в певну історичну добу в певному краї і вела з ними діалог. Митець своїм словом впливає на історичний час, стає з ним врівень, хоча результат їхніх стосунків може постати значно пізніше, аж після його смерті.

По-друге, це принцип фактуальності: розмисли й узагальнення не повинні підмінити конкретних фактів, пов'язаних із долею письменника – навпаки, абстракції мають слідувати за фактами, реаліями біографії. Життя насичене подіями, серед яких треба обрати кілька для оповіді. Вчитель акцентує факти, які були пороговими в існуванні митця, указували на повороти долі. Не обминає також подій повсякденного життя, оскільки щодення поета нерідко було нестерпним, суперечило його покликанню.

По-третє, це принцип психологізму: педагог зможе належно розповісти про внутрішні спонуки вчинків, про те, що було в серці письменника, як рухалася його думка, чим боліла душа, завдяки знанню творчості майстра, мемуаристики, а також через емпатію та рефлексію.

По-четверте, це принцип екзистенційності: письменник – унікальна особистість, у цьому слід переконати учнів, показавши неповторне в перебігу його думок, почуттів, фактів та долі. Вчитель загалом відповідає на питання: як він ішов до смерті? Яким обрав себе? Чи виявив своє неповторне «Я» серед людей? Чи знівелював його у натовпі? Чи пішов у «внутрішню еміграцію», відкриваючись лише перед аркушем паперу?

По-п'яте, це принцип естетизму: творчість є суттю письменницького життя, він живе водночас у реальному світі і у світі своїх героїв – й невідомо, який з цих двох світів йому ближчий. Відтак учитель занурює школярів, як майбутніх читачів митця, в художні хронотопи його книг, вводить у коло їх персонажів, знайомить з естетичними принципами автора.

Історизм у багатьох вчителів є провідним принципом викладання життєпису письменника. Крізь призму історії діти розуміють долю письменника, крізь особисту долю – історію батьківщини. Педагоги вважають, що при вивченні творчості письменника доречним є розгляд не фактів біографії, а внутрішньої логіки подій, проблеми вибору і як той чи інший факт, події в житті поета знайшли інтерпретацію в його творчості.

Як пише Л. Чумак, джерелами вивчення біографії можуть бути: написане самим письменником, біографія якого вивчається: автобіографія, щоденник; записники; епістолярій; автобіографічні мотиви у творчості; написане його сучасниками: спогади; листи; присвяти; літературно-критичні статті; ювілейні та прощальні промови. Особливо цікавим є написане про письменника його колегою по перу; написане науковцями: біографії; огляди творчості (літературні портрети); написані самим письменником твори: біографічні художні епос, драма, ліро-епос, лірика, есе; музейні матеріали: родинні реліквії, особисті речі, рукописи, першодруки, фото, портрети пензля художника та ін.; історичні документи: протоколи допитів,

постанови про арешт, тексти вироків, протести видатних людей проти несправедливих переслідувань письменників [6].

Також реалізації принципу екзистенційності при вивченні життєпису зарубіжного письменника сприятиме звернення до мемуаристики. Я. Ружевиц відносить до жанрів мемуаристики лист, щоденник, записну книжку, нотатки, літературний портрет, есе, оповідання, повість та ін. Науковиця узагальнює досвід вчителів-майстрів: «Досвідчені вчителі-словесники знають, що почати розповідь про того чи іншого митця, чия творчість вивчається в даний момент на уроці літератури, можна з якогось влучного вислову, що яскраво характеризує його постать» [3, с. 29]. Вчена пропонує також добирати з мемуаристики епіграфи уроку, уривки з мемуарної літератури, у яких відбувається глибоке проникнення в душу митця, передається подія, слово, жест, відбивається живе враження від спілкування. Не слід оминати конфліктів письменника – драматичних, а то й трагічних – з епохою, з людьми, із самим собою.

Об'єднавчим у реалізації принципів викладання життєпису, як доводить Г. Токмань, може стати «екзистенційний діалог, який учитель провів з уявленим письменником» [4, с. 43]. В процесі такого діалогу педагог розповідає про свою першу зустріч з творами митця, про своє відкриття фактів його біографії, особистісні відгуки на них. «Добре, якщо вчитель подорожує за кордон і може передати школярам свої враження від рідних місць письменника, від екскурсії меморіальним музеєм, від хвилин біля його могили» [4, с. 57], – пише вчена. Іноді педагог перевтілюється в митця і вживає форму непрямой мови, починаючи говорити від його імені. Найкраще це робити для того, щоб показати наочно ситуацію екзистенційного вибору, в яку потрапив письменник – «тоді поворот долі митця буде тлумачитися як його вільний вибір, навіть в жорстких історичних обставинах» [4, с. 61].

Як доводить Л. Мірошниченко, «Викладання життєпису письменника – іспит для педагога» [2, С. 114], оскільки він має можливість виявити всі свої здібності, захопити учнів, повести за собою в роздумах і почуттях. Хороші вчителі найбільше люблять ці уроки і ніколи не віддадуть життєпис письменника кінофільму, сторінці підручника чи відеоролику – педагог передусім скаже своє слово, поділиться з учнями своїм баченням славетної постаті, розповідатиме про письменника, як про близьку, добре знану людину і водночас як про велета духу і культурного діяча світової значущості. Форма проведення уроків-біографій може бути різноманітна: урок-лекція, самостійні доповіді учнів, робота з підручником, заочні екскурсії, уроки-концерти, уроки-панорами та ін.

Слово вчителя, як пише Н. Гоголь, – найголовніший метод викладання біографії. Передусім педагог відбирає, що саме розкаже: які моменти з життя письменника перекаже детально, які перелічить без коментарів, що цитуватиме, як унаочнюватиме розповідь, як активізуватиме увагу школярів. У своїй розповіді вчитель прагне до завершеності, цілісності в змалюванні образу художника слова, але зв'язний текст є різностильовим: частини звучать по-різному – як довідка, як художня епічна чи лірична оповідь, як наукове дослідження, як

публіцистичний роздум. Продумати, як подати кожний з провідних моментів біографічного матеріалу – завдання, у вдалому виконанні якого один із секретів успіху уроку. Інший секрет – у поглядах на письменника з різних боків, очима різних людей, у тім числі й власними. Доцільно прагнути зберегти золоту середину, показуючи митця як громадянина та художника, і як людину, яку ми розуміємо і любимо. Кілька цікавих моментів треба показати так, щоб учні виразно їх уявили, домігшись ефекту присутності [1]. Саме ці моменти діти можуть у перспективі обрати для біографічних етюдів, які є творчою формою самостійної роботи за біографією письменника.

На уроці вивчення біографії треба пам'ятати, що «життя митця – передусім життя його творів» [7, с. 85]. Тож учитель має називати твори, показувати їх різноманіття, зацікавлювати в їх прочитанні. Слід не обмежуватися назвою і жанром, а переказувати цікавий епізод, відзначати мистецьку знахідку, – і, отже, самому вчителеві знати творчість письменника ширше за шкільну програму.

Вивчення біографії й індивідуального стилю письменника пов'язані між собою. Біографічні факти пояснюють риси стилю – наприклад, письменник був захоплений музикою, тому в його поезії так багато музичних термінів, внутрішніх рим, звукових повторів тощо [2]. Сильові особливості можуть допомогти зрозуміти особистість письменника. Безпосередність та підвищена емоційність віршів В. Шекспіра відкриють його душевну вразливість, здатність до найтонших відчуттів та переживань, спонтанність рефлексій.

Отже, вивчення біографії письменника набуває уваги до особистісного прочитання життєпису в правдивому історичному контексті доби. Реалізація принципів історизму, фактуальності, психологізму, екзистенційності, естетизму, використання різноманітних джерел, розкриття вчителем власного розуміння постаті, залучення учня до діалогу з уявленим письменником, дослідження його індивідуального стилю є важливими способами введення екзистенціально-діалогічної парадигми до складника літературної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2021. 717 с.
2. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 415 с.
3. Ружевич Я. І. Формування ціннісних орієнтацій старшокласників у 5. процесі вивчення епічних творів зарубіжної літератури : дис. ... докт. пед. наук. Миколаїв. 2015. 234 с.
4. Токмань Г. Екзистенціально-діалогічне прочитання художнього тексту : вибрані студії. Ніжин : Лисенко М. М., 2016. 336 с.
5. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в школі : екзистенціально-діалогічна концепція : монографія. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.
6. Чумак Л. В. Розвиток професійної майстерності вчителя зарубіжної літератури в системі післядипломної освіти : монографія. Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2017. 288 с.
7. Штейнбук Ф. М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі : навчальний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 280 с.